

ORTUTAY PÉTER

APAGE SATANAS!

- REFLEXIÓK APÁM ÉLETÉBŐL -

Nálunk a családban az alpműveltség része volt, hogy ismerjük a szülők, nagyszülők és a közeli rokonok születésnapját. Így természetesen *egyszer s mindenkorra eszembe véstem*, hogy jó apám 1916. június másodikán született, anyakönyvi bejegyzés szerint Ungváron, pedig én úgy tudtam, hogy akkoron Beregszászon laktak. Egyébként apám el is várta, hogy felköszöntsük ezen a napon. De még inkább elvárta, hogy neve napján is gratuláljanak neki. Mivel Elemér nap – a régi kalendárium szerint – csak minden szökőévben volt, február 29-én, ezért érthető, hogy ragaszkodott hozzá. „Csak elvárhatom a gyerekeimtől, hogy négy évben legalább egyszer felköszöntenek nevem napján,” dörögte néha sértődötten, ha erről megfeledeztünk.

Gyerekkoráról, ifjúságáról, meg egyébként mindarról, ami az én születésem előtt vele történt, keveset tudok. Főként csak azt, amit ő maga mesélt, vagy valaki más mesélt néha őróla. Így tudom, többé-kevésbé, hogy a csehek alatt (1921-1939) Beregszászon járt iskolába. Jó tanuló lehetett, bár nem mondta. Inkább az ellenkezőjével dicsekedett. Például azzal, hogy feltúrt ingujjal, de kesztyűben volt illendő a menő fiúknak vagánykodni télidőben. Vagy, hogy dicsőség volt cseh nyelvből szekundát kapni, mert a magyar hazafi mindent negligál, ami cseh. Vagy, hogy, mint úri gyerek, kénytelen volt zongoraórára járni, járt is szorgalmasan tizenhét évig, de még a boci, bocitarkát sem tanulta meg rendesen. Meg hogy felnézett rá, tetszett neki egyik unokatestvérének, Mihalovics Jancsinak nagystílusú szélhámosága, aki még az ő apját is befírolta és leitatta egyszer, pedig, mármint az apja, a mi nagyapánk példakép volt a városban és tudvalevőleg sohasem ivott. A fociról is szeretett beszélni, amit ő is tudott (középhátvéd volt az iskolacsapatban), de különösen büszke volt Béla öccsére, Tutira, aki a Fradiban is játszott és országos bajnok is lett vele egyszer. De akkor is jó tanuló lehetett, ha erről nem beszélt. Hisz már a gimnáziumban megtanult latinul, mellette franciául, folyékonyan. Azt hiszem, a történelmet, a magyar nyelvet és irodalmat különösen szerette. Nagyra tartotta Ady istenes verseit, dolgozatokat írt róla. Mivel a ruszint (amit ma ukránnak mondanak az ukránok) anyanyelvi szinten beszélte (a cselédség, a környezet

egy része ehhez a nációhoz tartozott, no meg nagyapám nyilván, és nagyanyám biztos, anyanyelvi szinten beszéltek a „*po-násemut*”), gondolom, a cseh nyelvet is könnyen elsajátította, bár voltak nehézségei vele az olmtüzi egyetemen. Az első év végén csak úgy tudott pl. a fő tárgyból (nem emlékszem, mi volt az, de amelyből, mint mondta, a félévben megbukott) cseh nyelven levizsgázni, hogy egy egész vastag könyvet kívülről „bevágott.” „Csak nem fogok bukott diákként szégyen-szemre Beregszászra hazakullogni,” indokolta meg ezt az elhatározását nem egyszer. Úgyhogy az év végi vizsgán még a cseh tanár is gratulált neki kitűnő feleletéhez, és jelest adott, pedig a tananyagnak több mint a felét nem is értette. Igaz, a beregszászi magyar gimnáziumban (mint már fentebb említettem) nem volt dicsőség cseh nyelvből jó jegyet kapni. Az élet fintora, hogy később még egy szláv nyelvet, az orosz is meg kellett tanulnia, ha a Szovjetunióban egyáltalán létezni akart. Meg is tanulta, méghozzá a legmagasabb szinten Lev Tolsztoj *Háború és békéjéből*, melynek mind a négy vastag kötete a lágeri könyvtárban elérhető volt, és ő – jó szokásához híven – az egészet „bevágta.” Egy szóval, apám jó pár nyelvet ismert nem akármilyen szinten. Ha összeszámolom, akkor magyar anyanyelvén kívül tudott ruszinul, ukránul, csehül, szlovákul, franciául és oroszul – bár ez utóbbit „förtelmes” akcentussal beszélte élete végéig, „*but who the fuck cares*,” gondolhatta mai nyelven, no és persze, mint a latin nyelv tanára és tudora, latinul is kitűnően tudott. Öreg korában indult a Vatikán által meghirdetett pályázaton, és vén ütött-kopott kis kézi írógépén egy-két év alatt lefordította latinból az egész új egyházjogot magyarra (micsoda teljesítmény, ma is bámulok!), amit aztán a KGB egy házkutatás során, mint állam- és népellenes vallási irodalmat... elkobzott tőle. Ez cirka a nyolcvanas évek közepe táján, még Gorbacsov előtt történt. És (a későbbi) demokrácia ide vagy oda, a kéziratot, a vastag, több száz vagy talán ezer oldalas kéziratköteget, mellyel talán díjat is nyerhetett volna, nem is kapta vissza soha.

Ám próbálok betartani a kronológiai sorrendet, és úgy írni emlékeimről. Szóval, mondjuk, a gyermek- és iskolaéveket lezártuk. Jöjjön hát az ifjúkor, a tanulás, a házasság és a papszentelés.

Gondolom, életének ezek voltak a legszebb felhőtlen napjai, hónapjai, évei, néhány, mert egyáltalán nem sok éve. Kárpátalja, Ungvár, Munkács és Beregszász újra magyar. Apja országgyűlési képviselő, ceholnyai fő esperes, a család a felső tízezernek is az elitje, pénz, bőség, gazdagság, hírnév és köztisztelet. Ez mind az övé, ill. a családjáé. És nem kellett többé a cseh-

szági Olomoucon sem a cseh nyelvvel kínlódva a teológiai diplomát megszerzeni, hisz nyugodtan átíratkozhatott Budapestre, és folytathatta tanulmányait a Pázmány Péter püspökről elnevezett egyetemen magyarul. Ahol diplomát szerzett, és ahol egy évre rá le is doktorált teológiából. Sietett ledoktorálni, mondta, mert akkoriban kellett első gyermekének a világra jönnie, és azt akarta, hogy a csecsemőket egymástól megkülönböztető karszalagon a kórházban már ott legyen az a két betű is a gyerek vezetékneve mellett, nevezetesen az, hogy „Dr.” (megbocsátható apró kis hiúság, és... érthető).

És aztán várt rá, jó apámra a fényes karrier. Már fiatalon kitűnő hitszónok volt, hittant és latint oktató tanár a híres nevezetes ungvári Drugeth gimnáziumban, ahol egykor Dayka Gábor és Szabó Dezső is tanított. Tanítványai mind szerették. A fiúk, mert még focizni is leállt velük, a lányok meg azért, mert hát jó képű volt, sármos és okos. És mindig mindenkivel igazságos. Ungváron divat lett tőle magánórákat venni latinból. Volt is annyi tanítványa, mesélte, mint a nyű, és pénze is annyi, mint a pelyva. A gazdag családok gyermekeit „megvágta,” nem adta olcsón a tudományát, de a szegényeket viszont ingyen tanította. S ezen kívül boldog fiatal férj és apa volt. Kell ennél több egy huszonhat éves fiatal ambiciózus férfinak! A lába előtt hevert az egész világ.

Anyám és apám akkoriban ismerkedhettek össze, amikor Beregszász is újra magyar lett, azaz 1939-ben valamikor. Jó anyám, a pesti Vitéz Gabriella kisasszony, a banktisztviselő Gyuri nagyapám és Gál Irma nagymamám idősebbik lánya Ica húgával a nyolcadik kerületi Vajdahunyad utcából lelátogatott édesanyjuk testvéréhez Beregszász városba. És hát ott megismerkedett apámmal, aki – mint már említettem is fentebb – az Olmütz városban levő egyetemről átíratkozott a Pázmányra. Vagyis a megismerkedést követően ott élt ő is, mint diák, Budapesten, ahol az anyám. És csapta is neki a szelet rendesen, ahogy az egy fülig szerelmes (mert saját bevallása szerint is az volt) vőlegényhez és úriemberhez illik. Bokréta a menyasszonynak, nagy csokor virág és bonbon a mamának, drága italok a papának. 1941. szeptember 20-án kötött meg a házasság. Az ungvári Koronában volt a világraszóló nagy esküvő, nem tudom hány száz vendéggel. Milliomos nagymamámnak (apai) nem volt szokása, hogy a fogához verje a garast. Kített magáért. S utána, mármint az után, hogy apám elvette anyámat, történt egy másik nagy esemény. Az ungvári görög katolikus Bazilikában Sztojka püspök pappá szentelte apámat. Egy egész sor profi fotó is készült mindkét eseményről. Azt hiszem, húgom őrzi őket.

A házasságkötés napjára azért emlékszem ilyen jól, mert minden évfordulón nekünk, gyerekeknek „kötelességünk” volt szüleinket felköszönteni. Szó sem lehetett róla, sulykolta belénk jó apánk, hogy anyánkat „ne tiszteljük” meg ezzel. Haragudott, ha elfelejtettük.

Aztán jött még két boldog felhőtlen év apám életében, 1944 őszéig. 1943-ban megszületett a második fiúgyermek, Tamás is.

De akkor már lángokban állt a világ, és elért bennünket is a katasztrófa ebben, az akkor még a világtól elzárt kárpátaljai földön. 1944 októberében „felszabadultunk.” Kárpátalját elfoglalták a szovjet csapatok.

„Felszabadítóink” azzal kezdték, hogy nagyapámat például és a hozzá hasonlókat (magyarokat, ruszinokat, zsidókat, nációra tekintet nélkül), akiket azzal lehetett vádolni, hogy ilyen vagy olyan „bűnt” követtek el az átkos „fasiszta” rendszerben (horthysta kollaboráns volt, szovjet- vagy kommunistaellenes), begyűjtötték. Majd koncepciók perekben elítélték tíz évre, húsz évre, és természetesen vagyonek Kobzásra (tisztá haszon az új szovjethatalomnak) vagy eltűntették (valószínűleg kivégezték, mint pl. Bródyt), és aztán több minden mással folytatták. Pl. azzal, hogy *málenykij robotra* hurcolták a magyar lakosságot, helyükre keletieket telepítettek, megrendezték a nagy népi „hurált” a munkácsi Csillag moziban, ahol NKVD-s katonák géppuskacsövei mellett a kárpátaljai lakosság „egy emberként, egyöntetűen, óriási lelkesedés mellett” (idézet korabeli újságokból) elfogadta az újraegyesülést *mátuska* Ukrajnával, azaz a nagy Szovjetunióval. És történt még jó néhány más, a nemzetközi jogokat is mélységesen sértő disznóság. Ezek egyike volt a görög katolikus egyház betiltása, majd ezt követő felszámolása. Ami a papi családok kitelepítését jelentette az ungvári püspöki palotából, illetve mindazoknak a görög katolikus papoknak 25 évi kényszermunkára való elítélését, akik nem voltak hajlandóak hitüket megtagadni és a Pravoszláv egyházhoz való csatlakozást aláírni. Aki nem írt alá, azt huszonöt évre elítélték és a Gulág valamelyik koncentrációs táborába száműzték... Marhavagonokban vitték az embereket, több ezer kilométeren át étlen-szomjan. (Nem részletezem, hisz erről közismeretségnék örvendő barátom, egykori újságíró kollégám, dr. Dupka György nagysikerű kandidátusi disszertációt is írt). Így került apám is 1949-ben a Komi ASZSZK-beli Vorkutára, a Sarkkörön túlra, ahol szénbányában dolgoztatták szabadulásáig, 1956 augusztusáig.

Apám sokat mesélt lágeri „élményeiről.” Megfigyeltem, hogy azok közt, akik megjárták a Gulágot, két típust lehetett felfedezni. Az egyik nem szívesen, vagy egyáltalán nem beszélt róla, minden bizonnyal azért, mert félt,

és nem akart még beszélni sem azokról a szörnyűségekről, melyeket átélt, a másik pedig szívesen elmondta, mit élt át, és milyen is volt az a világ, mert nem félt, és tanítani akart. Apám a másik típushoz tartozott. És tette ezt azért, mert szerinte az életben mindenkől lehet és kell tanulni. Abból is, ami jó, és abból is, ami rossz. Én itt és most nem említem azokat a borzalmakat, melyekben apámnak is, sok ezer, de hogy ezer, sok millió, rabtársával együtt volt része, mert Szolzsenyicin óta jól tudja a világ, hogy mi is volt az a Gulág a Szovjetunióban, az egykori „gonosz birodalmában”.

Aztán... „*szo sznyátyijem szugyimosztyi,*” azaz mivel ártatlanul elítélték a semmiért, hazaengedték. „Kárpótlást” is kapott a szovjet *goszudársztvától* a rabságban eltöltött éveieért, a meghurcoltatásért, éhezésért, a karcerekért és kínzásért, azért, hogy hét évig volt kénytelen feleségétől és négy gyerekétől távol lenni, szóval „kárpótlást” is kapott, még hozzá írd és mondd összesen 150 (százötven) rubelt. Vett érte Moszkvában gyerekeinek... egy futball-labdát. Nehogy már üres kézzel jöjjön haza! Hazajött... és nem kapott munkát, mert „ült.” Azaz priuszos volt. De legelőször, amint itthon volt, megkísérettette még egyszer a Sátán! A KGB elővette legkedvesebb szirén hangját és ajánlatot tett neki. „Nézz, *továris Ártutáj* mondták neki. Mi jó emberek vagyunk, hisz a börtönből is hazaengedtük, látja. És most még azt is megengedjük, hogy családjával visszaköltözzön haza, Magyarországra, a szép és csodálatos Budapestre. És semmit nem kérünk cserébe, csak azt, hogy olvassa fel a Kossuth Rádióban, hogy a Szovjetunóban vallás-szabadság van.” Apám természetesen ezt kapásból elutasította. Erre azt a válasz kapta, hogy akkor majd megint elviszik, valahová Szibériába vagy a Távols-Keletre, és ott fog megdögleni. Erre nemes egyszerűséggel, csak azt válaszolta: *Apage Satanas!* Persze nem így, hanem a KGB szlengjén, mert nemcsak az orosz nyelvet, de a KGB szlengjét is elsajátította, és velük ezt használta, hogy megértsék. Ezt mondta szó szerint: „*Húj sz nyim, tám tozse lyugyi zsvivut.*” Tekintsünk el a fordítástól.

Végül mégsem vitték el sehová, sőt elhelyezkedni is sikerült. „Úri” állást kapott az ungvári csempegyárban. A proletáriátus igazi képviselőivel, igazi „úriemberekkel” (ezen „úriemberek” határozottan ragaszkodtak hozzá, hogy azoknak tartsák őket), magyarán echte melósokkal dolgozott, hatvan fokos forró kemencében, amit nem sokan bírtak sokáig. Apám bírta, mert az ott kapott aránylag magasabb fizetéssel biztosítani akarta a megélhetést a családjának, és ha török vagy szakad, de lakást is kellett vennie, mert állami lakásra „fasiszta” múltja miatt nem számíthatott. Ezt a mindenkori illetékes hatalom nyíltan meg is mondta neki a szemébe.

De azt azért itt még mindenképpen el kell mondanom, hogyan vívta ki melós társai általános elismerését, és hogyan kerülte ki azt, hogy ezen „úri társaság” képviselőivel, azaz csempegyári kollégáival, a munka végeztével ne igya le magát tökrészegre, ahogy a többi. Ui. apám elmondta, hogy amikor egy olyan kábé nyolcórás műszak után kibújtak a forró kemencéből, ahonnan a még forró csempéket kellett kirakni, nem tudom hány kiló nedvességet veszítve és holt fáradtan, mindenki inni akart. És bármennyit is ittak, akár egy vödörrel is, a szomjúság megmaradt. Viszont hamar rájöttek, nem kellett hozzá sok ész, hogy ha előbb ittak egy kis vodkát és utána vizet, a szomjúság elmúlt. Úgyhogy műszakok után az volt a szokás, hogy a legfiatalabb kollégát elszalasztották jónéhány üveg vodkáért a sarki közértebe, és aztán... jó oroszosan és rendszeresen, azaz minden nap berűgtak, mint a lakodalmos kocsis. S gyarapították ezzel a Szovjetunióban élő amúgy sem kisszámú alkoholisták seregét. Természetesen apám sem berűgni (egyszer sem), vagy pedig alkoholista lenni nem kívánt. Ezt úgy kerülte el, hogy az első deci vodkát mindenkivel együtt megitta pohárból. Aztán vizet ivott, s elmúlt a szomjúsága, harapott valamit, ha volt mit, minél többet, és aztán még egy fél decit megivott a kollégáival. S utána már csak vizet ivott. Pótolta azt a mennyiséget, melyet szervezete a forró kemencében elveszített. S aztán a kollégák hiába kínálgatták, hogy „Elemér bácsi, no, még egy pohárkával, de hát az egészségünkre, muszáj,” ő mindig azt válaszolta, hogy „köszönöm, fiúk, többet nem kérek.” Először nem, de aztán megértették, hogyha Elemér bácsi azt mondta, hogy „köszönöm, fiúk, többet nem kérek,” akkor Elemér bácsi többet nem fog inni, még akkor sem, ha revolvert szegeznek a halántékához. Revolvere meg egyébként sem volt senkinek.

Közben (s aztán még nyugdíjasként is – csempegyári munkásként ment nyugdíjba hatvan évesen) az ateizmus terjesztésével szembeszállva, s így szovjet törvényekkel dacolva fialakat oktatott, papokat nevelt „egyszemélyes szemináriumában,” jól tudván, hogy ezért akár többéves börtön is jár a Sátánnak eme birodalmában. Pedig tudta, hogy titkosrendőrök figyelik. A leleplezés ellen azonban egy nagyon egyszerű trükkel védekezett. Mégpedig azzal, hogy Engels utcai lakásának ajtaja a negyedik emeleten mindig tárva-nyitva volt mindenki előtt. Nem kellett hozzá sem kopogni, sem csengetni soha. Az illető - gyerekei vagy az ismerősök – csak egyszerűen beléptek az ajtón, kopogtatás nélkül, és köszöntek. Például így: „Csókolom, Zsuzsa vagyok, Elemér bácsi, Gabi néni! Hoztam valamit.” (Az a valami mindig jól jött, mert a boltokban soha sem volt semmi.) Apám, anyám sosem zárták kulcsra az ajtót, mert azt mondták, hozzájuk nem jön rossz ember. És ha esetleg jön, hát...

Erről is van egy történetem, hát elmondom. Annak ellenére, hogy ez a történet aligha vicces, mert mi vicc van abban, ha az ember esetleg börtönbe vagy valami más egészségtelen helyre (pl. a Kolimára) kerül, valahogy mégis kedves. Ui. mint említettem, apámat szemmel tartotta a KGB, hogy valamiképpen és valahogy valamilyen „illegális tevékenység” vádjával elkapják, „leültessék,” és hogy aztán – nem utolsó szempont – az ilyen jó elvtárs éberségéért még feljebb is léphessen a számlálétra. Szóval történt egyszer, hogy két vagy három ilyen jó ember lesben állt, és azt nézte, hányan és ki megy fel apámhoz az Engels utcai lakására. Jött vagy három fiatalember, persze, nem egyszerre, és felment. No, gondolták a rend tisztos öreie, most elkapjuk a papocskát, ahogy hirdeti a népnek a téveszméket. Ám a szüleimével átellenben lévő lakásból a szomszédasszony, az úgy harmincéves, csinos elvált orosz asszonyka (valahonnan a nagy Szibériából vagy ki tudja honnan került ide), Nyinocska volt a becsületes neve annak, akik ismerték, ezt kifigyelte. Az asszonykát egyébként apám és anyám is szerette. Egyszerű jó lélek, mondta róla jó anyám, és irtózatosan kerékbe tört orosz nyelvén állandóan invitálta egy kávéra, teára vagy csak egy beszélgetésre. „Nyinocska, ó, Nyinocska, gyere be, *záhogyi, záhogyi*, lelkecském,” mondta neki, ha történetesen ő is benyitott (neki sem kellett kopogni vagy csengetni), és órákig volt képes hallgatni Nyinocska pletykáit a lépcsőház népéről. „Gobi néni, Gobi néni – mondta Nyinocska, és szippantott az eléje tett kávéból (hiánycikk volt akkoriban a kávé) – tetszett hallani, Gobi néni, hogy a Kátya itt lent alattunk összeveszett a férjével? Majdnem összeverekedtek.” Anyám illendően hüledezett és örült Nyinocska pletykáinak és annak, hogy van kivel beszélgetnie, bizonyítván ez által azt az állandóan hangoztatott elvét, hogy nincs orosz, ruszin, zsidó, cigány vagy magyar ember, hanem csak jó és rossz ember van. De eltértem a tárgytól. Szóval Nyinocska kifigyelte őket, és rögtön tudta, hogy ezek nem lehetnek jó emberek. És amikor feljöttek, és megnyomták a csengőt (ők csengettek, és ezzel máris elárulták, hogy az általunk nem igazán kedvelt kategóriához tartoznak), Nyinocska is megjelent egy üveg pezsgővel az ajtóban és beinvitálta ezen úriembereket (ő invitálta)... a szüleim házába, mondván: „Jé, maguk is megtudták, mint ezek a fiúk itt, hogy Elemér bácsi ma *imenyinyik*? Akkor hát igyunk az egészségére, *rebjátá*.”

Ittak. A KGB-és *rebjátá* is. Nem mondhattak nemet a csinos Nyinocska szívélyes kínálásának, mert akkor milyen úriember az ilyen. Úgyhogy ittak, és szó nélkül eltakarodtak. Ez az akciójuk (is) úgy befuccsolt, mint a pinty. Istennek és... Nyinocskának hála.

Lám, apám ezt is túlélte. Nem úgy, mint sok melós társa, Kvcis Józsi és sokan mások például, akik a forró kemence és vodka miatt úgy ötven és hatvan éves kor előtt távoztak ebből az árnyékvilágból. Apámat nem törték meg sem a láger, sem a hatvan fokos kemence, sem a fondorlatos KGB, sem a problémák, ha voltak, a családban, az életben, mert hát azok is voltak. Nem törte meg semmi. Isten segedelmével hosszú kort élt meg, és a sors még azt is megadta neki pluszban, hogy élete utolsó éveiben, hetven éves kora után újra teljes szívvel és lélekkel éljen hivatásának. Mert ő is ott volt azon elsők közt, akik újjáélesztették a görög katolikus egyházat hamvaiból. És „egyszemélyes szemináriumaival” már előtte is papokat nevelt, és adott az egyháznak. Mint ahogy ezt most is, ezekben a pogány időkben kérjük Urunktól, Istenüinktől nap mint nap: „Adj nekünk, Jézusunk, a Te szíved szerinti papi és szerzetesi hivatásokat. Ámen”.

És lám, az Úr meghallgatta imánkat, mert adott és ad nekünk új papi és szerzetesi hivatásokat. És teszi ezt azért, mert olyan hitében erős, tántoríthatatlan emberekre számít ezen a földön, akik – történjen bármi, jöhet bármilyen vihar és zord idő, vagy a történelemnek bármilyen erős, pusztító vihara - mindig ellen tudnak állni a Sátánnak, annak minden fondorlatának és kísértésének.

